

CONTRIBUȚIA ARHEOLOGIEI SOVIETICE ÎN PROBLEMA LOCUINȚELOR PALEOLITICE

Problema locuințelor paleolitice permanente este pe cât de complicată pe atât de interesantă. În multe țări s-au studiat locuințele neolitice și din epoci mai târzii, însă felul de locuire al oamenilor paleolitici a rămas mult timp necunoscut sau se credea îndebște că aceștia au trăit fără adăpost, în aer liber sau în peșteri.

Arheologii sovietici dau o mare importanță dezvoltării tehnicii și economiei oamenilor primitivi, istoriei așezărilor și locuințelor paleolitice, aplicînd o metodă nouă de săpături. Această metodă constă în tendința cercetătorului de a dezveli pe întinderi mari suprafața de teren pe care au existat locuințele oamenilor paleolitici. Se cercetează cu atenție fundul locuinței, vetrele de foc, gropile de provizii și alte adăncituri făcute de omul paleolitic în suprafața așezării. Pentru a desluși poziția în care au fost așezate obiectele, ele se lasă neclintite la locul lor, curățindu-le cu atenție, apoi se trec în plan și se fotografiază.

Unul din primii arheologi sovietici care a aplicat această metodă de săpături pentru studierea locuințelor paleolitice, a fost S. N. Zamiatnin care a descoperit și cercetat locuința paleolitică permanentă de la Gagarino ¹ în apropiere de Lipețk în 1927. În stabilirea existenței locuințelor paleolitice, un mare rol l-au avut locuințele de la Timonovka ² în apropiere de Briansk, descoperite de V. A. Gorodțov în 1928. O importanță deosebită în acest domeniu au avut lucrările lui P. P. Efimenko ³, care a arătat existența unei vieți sedentare în paleoliticul superior.

Pentru construirea locuințelor paleolitice, de multe ori se săpau gropi nu prea adînci. Acestea făceau baza locuinței. Pentru acoperiș se întrebuințau oase și colți de mamut, coarne de ren și probabil crengi de copaci și piei de animale.

Primul indiciu care arată în timpul săpăturilor că avem de-a face cu o locuință este complexul de oase provenit din dărîmarea pereților și a acoperișului locuinței respective. Sub complexul de oase, găsim obișnuit o vatră de foc, așa cum a fost în locuința din punctul Telman și aceea din punctul Kostenki II de la Kostenki, sau mai multe vetre, ca în locuința Pușkari I și Kostenki IV. În afară de vetrele de foc, în majoritatea cazurilor alveolate, pe fundul locuințelor se mai găsesc și alte gropi săpate pentru provizii sau pentru a ascunde unele obiecte mai importante, cum s-au întîlnit pe suprafața de locuire Kostenki I.

¹ S. N. Zamiatnin, Экспедиция по изучению культур палеолита в 1927 г. In „Сообщения Государственной Академии Истории Материальной Культуры“, II, Leningrad, 1929.

² V. A. Gorodțov, Тимоновская палеолитическая стоянка. Moscova-Leningrad, 1935.

³ P. P. Efimenko, Значение женщины в ориньякскую эпоху, Leningrad, 1931.

După formă, se pot deosebi două tipuri de locuințe — locuințe rotunde sau ovale, cu o singură vatră de foc în centru, și locuințe lungi cu mai multe vetre de foc situate ca un lanț pe mijlocul locuinței în partea mai depărtată de acoperiș.

Pe teritoriul Uniunii Sovietice pînă acum s-au descoperit mai mult de treizeci de locuințe paleolitice permanente. Cele mai răspindite sînt locuințele mici, rotunde sau ovale, cu o singură vatră. Acestea sînt cele mai simple și probabil cele mai vechi. Cea mai veche dintre locuințele permanente descoperite pînă acum pe teritoriul Uniunii Sovietice este locuința din stratul

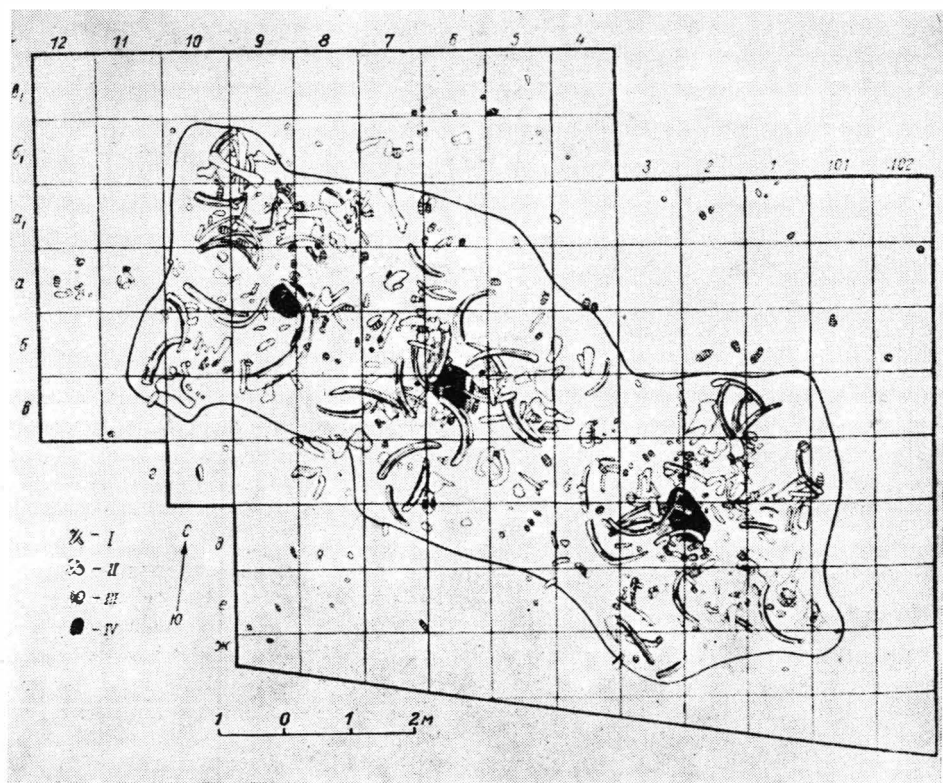

Fig. 1

superior al așezării din punctul Telman¹ de la Kostenki, descoperită de P. P. Efimenko și A. N. Rogacev în 1936. Locuința avea forma rotundă, cu diametrul de 5,20—5,60 m. Pentru construcția ei a fost săpată o groapă de 0,50—0,70 m adîncime. La acest nivel s-a descoperit o vatră alveolată, cu diametrul de 0,75—0,80 m, adîncă de 0,15—0,20 m. Această alveolare era umplută cu cenușă și cărbuni și acoperită cu oase de mamut. În afară de vatră, pe fundul locuinței s-au mai găsit trei gropi care au slujit pentru păstrarea diferitelor obiecte. Această locuință-bordei a fost acoperită cu oase de mamut care au căzut deasupra vetrei, prin surparea acoperișului, după ce locuința a fost părăsită. Pe baza uneltelor de cremene și de os și în general după stratul de cultură locuința a fost datată în solutreanul timpuriu.

¹ P. P. Efimenko, Первобытное общество, Kiev, 1953, p. 326—327.

Tot în acest raion, pe malul drept al Donului, P. I. Boriskovski a săpat o locuință paleolitică permanentă în punctul Kostenki II¹ descoperit de P. P. Efimenko și S. N. Zamiatnin în 1923. În 1953 săpăturile au fost reluate de P. I. Boriskovski care a dezvelit o suprafață de 147 m². La o adâncime de 0,90—1,50 m s-a descoperit stratul de cultură cu un complex de oase de mamut care ocupa aproape 60 m². Urmărindu-se cu grijă acest complex, s-a dovedit că el reprezintă o locuință paleolitică permanentă în formă ovală, de dimensiuni destul de mari, având 7—8 m în diametru. În centru se află vatra alveolată, umplută cu cenușă, cărbuni de oase și oase incomplet arse. Pe marginea complexului de oase provenite din surparea acoperișului locuinței s-au găsit multe oase de mamut îngropate în pământ în poziție verticală, care probabil formau baza de susținere a acoperișului în formă de con. Ceea ce face și mai interesantă această locuință e camera mortuară situată în partea de nord-vest a locuinței, dar nedespărțită de ea. Această cameră mortuară, de 2,20 × 0,55 m, e înconjurată de oase de mamut, în special cranii așezate pe un strat subțire de argilă galbenă. În mijlocul acestei camere s-a găsit un schelet de om în poziție șezândă. După determinarea lui M. M. Gherasimov, scheletul aparținea unui om în vîrstă. Atît locuința permanentă cît și camera mortuară au fost construite la suprafață, fără a fi fost săpată o groapă în prealabil, ca în așezarea din punctul Telman. Pereții și acoperișul locuinței erau din oase de mamut dispuse în așa fel încît locuința lua forma unui con.

Un interes deosebit îl prezintă și locuințele paleolitice din Mezin situate pe malul drept al râului Desna, la 25 km de orașul Novgorod-Seversk. Așupra locuințelor paleolitice din acest punct nu ne mai oprim însă, deoarece s-a vorbit despre ele chiar într-un număr trecut al revistei noastre².

Locuințe asemănătoare ca formă, la care s-au întrebuințat de asemenea cranii de mamut în construcție, au mai fost descoperite și în așezările Dobronicevka, Suponevo, Eliseevici ș.a. În perioada 1936—1940, A. P. Okladnikov a cercetat un grup de patru locuințe ovale de dimensiuni mici, în stațiunea Bureti³ din raionul Irkutsk, în Siberia răsăriteană. În afară de locuințele ovale sau rotunde, s-au descoperit și locuințe lungi, în proporții mai mari și cu mai multe vetre. O astfel de locuință a fost descoperită de P. I. Boriskovski în 1937 în satul Puškari⁴ la 20 km spre nord de orașul Novgorod-Seversk. Stratul de cultură se află la adâncimea de 1 m și nu este peste tot la fel de bogat. S-a întîlnit un complex de oase concentrat în jurul a trei vetre. Complexul de oase rezultat din dărîmarea locuinței ajungea pînă la 40 cm grosime și era așezat într-o groapă special săpată, adîncă de 20—30 cm. Pereții gropii nu erau la fel peste tot. În unele părți erau drepecți, dar pe o bună parte dinspre nord-est și sud-vest se uneau în pantă lină cu suprafața înconjurătoare. Pe marginea locuinței, s-au găsit în cîteva locuri maxilare superioare de mamut cu colții lor și oase lungi îngropate în pământ în poziție verticală. Acestea au făcut probabil parte din construcția pereților.

Sub complexul de oase, pe fundul locuinței, era o mare cantitate de cărbuni, cenușă, silixuri, bulgărași de ocră și multe fragmente de oase, sparte și tăiate, de cal, mamut, ren, urși bruni.

Tot pe fund s-au găsit trei vetre alveolate, adînci de 20—25 cm, așezate în mijlocul locuinței la distanțe aproape egale. În jurul vetrei din mijloc s-au găsit mai multe gropițe abia vizibile în partea superioară, dar mai largi spre fund și ajungînd pînă la 30—40 cm diametru.

¹ P. I. Boriskovski, Раскопки палеолитического жилища и погребения в Костенках II, în SA, 25, 1956.

² Ana Matrosenco, *Date noi în legătură cu paleoliticul din sudul U.R.S.S.*, în SCIV, VIII, 1957, p. 359—362.

³ A. P. Okladnikov, Палеолитические жилища в Бурети, în KS, X, 1941.

⁴ P. I. Boriskovski, Палеолит Украины, în MIA, 40, 1953.

Toate erau umplute cu cărbuni, vopsea și fragmente de colți de fildeș. Într-una din gropi s-a găsit un os de cerb îngropat în poziție verticală, în altele unelte de silex și os.

Deasupra celor trei vetre de foc erau concentrate multe oase, în special colți de fildeș de mamut, grupați cu virfurile deasupra vetrelor și cu capetele groase pe margine. La început, după cum presupune cercetătorul, aceste oase au fost folosite ca material de construcție, ele au stat în poziție verticală formând trei carcase deasupra vetrelor. Pentru a întări pereții, la baza acestora au fost îngropate maxilare și alte oase mari de mamut. Oasele provenite din vînătul locatarilor sau adunate de aceștia, erau întrebuințate pentru construcții și pentru foc. Pentru acoperișul locuințelor, în afară de oase, se mai întrebuințau și piei de animale, ierburi care împiedicau pătrunderea apei în locuință. După reconstruirea teoretică a lui P. I. Boriskovskii, locuința era ca un bordei mare format din trei locuințe rotunde alăturate. El presupune că această locuință ar fi o formă de trecere între locuințele mai simple rotunde, la cele lungi, mai greu de construit. Intrarea a fost probabil în partea de vest acolo unde fundul locuinței trece în pantă lină în suprafața exterioară. Aceasta a fost o locuință paleolitică permanentă încălzită de trei vetre. După constatările făcute în stratul de cultură, s-a constatat că viața oamenilor se desfășura atît în locuință cît și în afara ei. În jurul locuinței au fost găsite încă două vetre nealveolate, deci la suprafață, cu silexuri, oase arse și cenuși. Aici probabil se făcea foc în timpul verii, cînd în locuință ar fi fost prea cald. La Kostenki aproape de Voronej în punctul Kostenki IV, A. N. Rogacev a descoperit o așezare cu două nivele de locuire. În stratul superior s-au găsit rămășițele a două locuințe ovale, cu diametrul de aproximativ 6 m, la distanță de aproximativ 13 m de cealaltă. În stratul de cultură inferior s-au descoperit două locuințe lungi¹, de tipul celei de la Puşkari I. Ambele locuințe aveau lățimea de circa 5,5 m și erau așezate la 17—20 m distanță una de alta. Locuința dinspre sud avea 34 m lungime.

Și aici ca și în Puşkari I și Telman, baza locuinței o forma o groapă de 30—40 cm adîncime. Marginea locuinței se cunoștea foarte bine, după stratul de pămînt pigmentat cu cărbuni, cenuși și ocră, care umplea groapa. În podeaua locuinței erau nu mai puțin de zece vetre alveolate, avînd adîncimea între 8—10 cm. Vetrele erau înșirate pe mijlocul locuinței la distanțe aproape egale unele de altele. Ceva mai departe pe pantă la 17—20 m distanță, era a doua locuință semănînd foarte mult cu prima. Stratul de cultură e bogat și puternic colorat cu cărbuni și ocră roșu. Dimensiunile acestei locuințe sînt de $23 \times 5,5$ m. Groapa săpată pentru locuință are 20—35 cm adîncime, iar pe fundul ei s-au găsit nouă vetre, de asemenea alveolate. După felul cum erau dispuse vetrele care de data aceasta nu se mai aflau la distanțe egale unele de altele, locuința se împărțea în trei părți separate între ele, după presupunerea lui A. N. Rogacev. În afară de vetre pe fundul locuinței s-au mai descoperit încă 25 gropițe pentru păstrarea diferitelor obiecte și a ocrului roșu. Deși complexul de oase n-a fost atît de bogat ca la Kostenki II și Puşkari I, delimitarea locuințelor nu a fost grea întrucît ele erau adîncite în pămînt și umplute cu un strat de cultură puternic colorat, iar în afara locuințelor și în special în jurul celei dinspre nord — nu se mai găseau resturi de cultură.

Tot în această grupă probabil se poate încadra și terasa de locuit din punctul Kostenki I², descoperită de P. P. Efimenko în anul 1931. Această terasă de locuit are lungimea de 35 m și lățimea de 15—16 m. În mijlocul terasei se întind lanț zece vetre de foc alveolate la distanțe de circa 2 m unele de altele. Stratul de cultură de pe terasă e foarte bogat, dar în afara terasei, materiale se întîlnesc foarte rar sau chiar de loc. Pe marginea complexului de materiale era o serie de gropi de diferite mărimi pentru păstrarea diferitelor obiecte și probabil pentru păstrarea vînătului.

¹ A. N. Rogacev, Костенки IV, în *МИА*, 45, 1955.

² P. P. Efimenko, Первобытное общество, Kiev, 1953, p. 425—432.

Dintre acestea, patru gropi erau mai mari, una, bordeiul A, păstrându-se mai bine ¹. Groapa acestui bordei are 3,82 m lungime, circa 2,50 m lăţime şi 1 m adâncime. În partea de mijloc, groapa se îngustează puţin, luând astfel forma unui 8 şi formând în felul acesta două încăperi. Pentru coborîre în bordei, era făcută o treaptă. Fundul era în general drept, partea din mijloc fiind puţin adîncită. În centrul primei încăperi, în faţa intrării, se afla o vatră de foc alveolată, care ocupa o suprafaţă de 1 m². În peretele gropii s-a găsit o gaură şi se presupune că aceasta ar fi fost un fel de coş pentru fum. Vatră de foc s-a găsit numai în prima încăpere, a doua încăpere putea fi încălzită prin focul de la această vatră, întrucît între cele două încăperi nu era niciun fel de despărţire. Prezenţa vetrei dovedeşte că groapa nu poate fi socotită o simplă groapă pentru păstrarea obiectelor, ci a fost un bordei de locuit.

Pe fundul bordeiului s-au găsit spărturi de silex, fragmente de fildeş de mamut şi două fragmente de statuete de fildeş. Peste aceste resturi s-au găsit vetrele şi colţii de mamut proveniţi din surparea acoperişului. În afară de bordeie şi de alte gropi răspîndite pe marginea terasei, s-au mai păstrat multe gropiţe săpate de o parte şi de alta a vetrelor de foc. Multe dintre ele erau acoperite de cîte un os mai mare, sub care se găseau obiecte rare, ca statuete de fildeş, unelte bine prelucrate din silex sau os. După caracterul stratului de cultură, P. P. Efimenko socoteşte că terasa de locuit n-a fost părăsită de bună voie, locuitorii fiind nevoiţi să plece în grabă, neputînd lua cu ei obiectele mai importante. Aproape toate obiectele mai preţioase s-au găsit ascunse în gropi şi astupate cu oase.

În ceea ce priveşte problema dacă această terasă, de dimensiuni aşa mari, a fost sau nu acoperită, ea este foarte controversată. Faptul că stratul de cultură nu se întinde şi dincolo de marginile terasei, dovedeşte că aceasta a fost acoperită sau cel puţin împrejmuată. În timpul mai rece o parte din locuitori, sau poate toţi (aceasta depinde de numărul lor, pe care nu-l putem cunoaşte) au trăit în bordeiele de pe margine. În articolul despre locuinţele de la Mezin I. G. Şovkopleas ² presupune că şi pe terasa din Kostenki I au fost mai multe locuinţe mici ca şi la Mezin. Dar acest lucru nu e posibil, întrucît stratul de cultură este uniform şi nu apar complexe de materiale separate, despărţite între ele de porţiuni sterile. Terasa de locuit de la Kostenki I nu e singură în felul acesta descoperită pînă acum pe teritoriul U.R.S.S. O terasă asemănătoare de proporţii mult mai mari, tot cu gropi-bordeie pe margine, a fost descoperită şi cercetată de A. N. Rogacev şi M. V. Voevodskii în 1946—1949 în satul Avdeevo ³ aproape de Kursk. Faptul că s-au găsit atîtea locuinţe paleolitice permanente de diferite dimensiuni şi construcţii duce la concluzia că oamenii paleolitici duceau o viaţă aşezată în comunităţi mai mici sau mai mari, în adăposturi oferite de natură cum sînt peşterile, iar acolo unde acestea lipseau, ei singuri construiau locuinţe de tipul celor arătate mai sus pe locuri prielnice pentru vînătoare şi în apropiere de apă. Dacă comunitatea era mai mare, ei construiau două sau mai multe locuinţe mici (Kostenki IV — Mezin) sau o locuinţă mai mare (Puşkari I, Kostenki IV stratul inferior). Această viaţă sedentară se dezvoltă mai mult în cursul paleoliticului superior, faza vînătorilor şi a culegătorilor. Spre sfîrşitul acesteia însă nu se mai întîlnesc locuinţe permanente, locul lor fiind luat de sălaşe temporare aşezate pe malul apelor, de pe urmă cărora a rămas un strat de cultură foarte subţire, fără nici un fel de groapă, vetre nealveolate şi nici complexe de oase.

Urmele unui astfel de sălaş au fost descoperite în punctul Borşova II ⁴, pe malul Donului,

¹ P. P. Efimenko, Из материалов палеолитического поселения Костенки I, în SA, XI, 1949.

² I. G. Sovkopleas, Жилища мезинской стоянки în KSIA Kiev, 6, 1956.

³ A. N. Rogacev, Исследование остатков первобытно-общинного поселения верхнепалеолитического времени у с. Авдеево, на р. Сейм в 1949 г., în MIA, 39, 1953.

⁴ P. P. Efimenko şi P. I. Boriskovskii, Палеолитическая стоянка Боршево II, în MIA, 39, 1953.

lingă apă, apoi în punctul Ciulatova II ¹ de pe malul râului Desna și în alte locuri. Aceste sălașe temporare sînt caracteristice pentru sfîrșitul paleoliticului superior, cînd locuințele permanente dispar și viața nomadă se dezvoltă mai mult. Rămășițe de locuințe permanente și temporare pe teritoriul U.R.S.S. se întîlnesc peste tot, de la Nistru la Angara, însă nicăieri nu s-au putut constata forme specifice pentru un singur teritoriu.

Maria Bitiri

DESPRE CERCETĂRILE NEOLITICE DIN BULGARIA

În primăvara anului 1957, în cursul unei scurte călătorii de studii prin Bulgaria, am avut posibilitatea să cercetăm diferite materiale din epoca neolitică, păstrate în muzeele din Sofia, Plovdiv și Tîrnovo. Pornind de la materialele menționate și folosindu-ne de datele aflate de la specialiștii bulgari ² și de altele extrase din ultimele lucrări apărute, vom da aci unele informații cu privire la ultimele cercetări din domeniul epocii neo-eneolitice din Bulgaria. De la început trebuie remarcat că deși numărul descoperirilor din această epocă de pe teritoriul Bulgariei este foarte mare, totuși sînt foarte puțini cercetătorii care se preocupă cu problemele neoliticului și anume: V. Mikov și Gh. Gheorghiev la Sofia, Petăr Detev la Plovdiv și Nikola Anghelov la Tîrnovo, ajutați de un grup mic de practicanți.

Într-o lucrare apărută în anul 1956, V. Mikov amintește pe scurt că, de curînd, în două locuri de pe teritoriul bulgar, la Altîmir (r. Orehovo) și la Madara (r. Kolarovgrad), s-au descoperit resturi de viațuire de la începutul epocii neolitice, a unor comunități de vînători și pescari, reprezentate prin vîrfuri de săgeți de silex și prin alte obiecte ³.

Din diferite motive, multe din problemele epocii neolitice din Bulgaria nu au putut fi rezolvate, de aceea s-a luat hotărîrea să se efectueze săpături de amploare în marea așezare de lângă satul Karanovo ⁴. S-a ales intenționat așezarea amintită deoarece în urma săpăturilor mai vechi ⁵, se știa că acolo există resturi din mai multe așezări neolitice suprapuse. Lucrările se fac sub conducerea lui V. Mikov și Gh. Gheorghiev. Așezarea se află la nord de satul Karanovo (r. Nova Zagera), în valea râului Tundja, în regiunea centrală a Bulgariei, la încrucișare de drumuri străvechi. Cercetările au fost reluate în anul 1946 cînd s-a săpat în marginea de est a așezării

¹ M. V. Voevodskii, Палеолитическая стоянка Рабочий Ров. Сборник „Исследуемый человек и его культура на территории СССР“ Ученые записки Московского Университета, 158, 1952.

² În cursul acestei călătorii am luat contact cu V. Mikov, Gh. Gheorghiev, P. Detev și N. Anghelov cu care am discutat diferite probleme referitoare la culturile neolitice din Bulgaria și din sudul țării noastre. Mulțumesc și pe această cale colegilor bulgari pentru primirea călduroasă ce mi s-a făcut și pentru prețioasele informații pe care mi le-au comunicat.

³ V. Mikov, По следите на племената и народите живель в наше страна, în seria „Библиотека на лектора“, fasc. 11, Sofia, 1956, p. 5.

⁴ Așezarea are 180 × 110 m în diametru (James Harwey Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*. în BASF, 16, 1948, p. 43) și 13 m înălțime (N. P. Mavrodinov, Раскопки и исследования в Болгарии за последние годы, în SA XXIV, 1955, p. 124).

⁵ V. Mikov, Селищната могила до с. Караново (Н. Загорска ОК.), în Известия на Българското географско Дружество, Sofia, V, 1937, p. 157–173 (citat după J. Gaul, *op. cit.*, p. 245) și V. Mikov, Karanovo, Bulgaria, în *Antiquity*, XIII, 1939, p. 345–349.